

Даралық пен даналықтың феномені

Биыл қасиетті қарашаңырақ атанған білім ордасы Мұхтар Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті 80 жылдығын атап өтеді. Бұл аз уақыт емес. Осы мерейтой қарсаңында аталған оқу ордасының қалыптасуы мен дамуына өз үлесін қосқан Зейнолла Молдахметұлы туралы сөз етпекшімін.

Зейнолла Молдахметұлы – қарапайым ғана қазақы ауылдан шықса да, өз кәсібінің ұшар шыңына шыға білген тұлғаның жарқын үлгісі. Алматы педагогикалық институтын бітіргеннен кейін, ол ауыл мектебінде химия пәнінен мұғалім болып жұмыс істейді. Үлкен ғылымға жол ашқан аспирантураны тәмамдаған соң, Қазақ мемлекеттік университетінің оқытушысы, Целиноград педагогикалық институтының проректоры, ҚазКСР ҒА ХМИ аға ғылыми қызметкері, Қарағанды мемлекеттік университетінің проректоры сияқты бірқатар қызметтер атқарды.

Зейнолла Молдахметұлының өмірбаянында Қазақ химия-технологиялық институтының алар орны зор. Кезінде ол кісі басшы ретінде аталмыш институттың дамуына баға жетпес үлес қосты. Зейнолла Молдахметұлы ректорлық эстафетаны 1959-1974 жылдар аралығында институтты басқарған академик Сұлтан Тәшірбайұлы Сүлейменовтен қабылдап алды. Өмірде де бұл екі тұлға бір-біріне жақын және адал дос болды.

Жоғары оқу орнының жаңа басшысы ретінде материалдық базаны ауқымды түрде нығайтып, бірегей ғылыми зерттеулер, оның ішінде жоғары білім беру мәселелері бойынша ізденістер жасады. Ол КСРО Мемлекеттік білім беру ғылыми-зерттеу орталығы болып қайта құрылған Жоғары мектеп мәселелері ҒЗИ-мен (ЖММҒЗИ) бірігіп зерттеулер жүргізудің негізін қалады. Оның бастамасымен химиялық профильдегі жаңа мамандықтар бойынша инженерлік

кадрлар даярлау кеңейтілді; химия өнеркәсібі, құрылыс материалдары өнеркәсібі және құрылыс салалары үшін инженер-экономистерді даярлауға рұқсат алынды.

Зейнолла Молдахметұлының басшылығымен тұңғыш рет 1977 жылы «Химия өндірісінің заманауи машиналары мен аппараттары» атты Бүкілодақтық конференция, 1979 жылы Теориялық химиядан Бүкілодақтық олимпиада өткізілді. Бұл Оңтүстік өңіріндегі химия саласының мамандарын даярлауға үлкен серпіліс берді. Ол институт оқытушы-профессорлар құрамы мен қызметкерлерінің 88 отбасына және студент-жастар үшін 332 орындық жатақхана, әскери кафедра үшін қуатты оқу кешенін, ақпараттық технологиялар факультеті үшін оқу ғимаратын салуға бастамашы болды.

Тиімді кадрлық резервті қамтамасыз ету үшін еліміздің талантты ғалымдарының, ғылым мен білім беруді ұйымдастырушыларының тұтас бір буынын тәрбиелеп шығарды. Зейнолла Молдахметов Институтта кандидаттық және докторлық диссертацияларды дайындау және қорғау үшін барлық жағдайды жасады. Нәтижесінде, 1980 жылға қарай ғылыми дәрежелері мен атақтары бар оқытушылардың үлесі 56%-ға дейін ұлғайды.

Д.Менделеев атындағы МХТИ, Ленсовет атындағы ЛТИ, Иванovo химия-технологиялық институты, С.М.Киров атындағы Қазан химия-технологиялық институты сияқты ірі жоғары оқу орындары ғалымдарының өзара ынты-

мақтастығының арқасында ҚазХТИ тек Қазақстан үшін ғана емес, бүкіл Орталық Азия үшін инженерлік кадрларды даярлаудың ірі орталығы ретінде зор беделге ие болды.

ҚазХТИ тарихында ауыз толтырып айтар мұндай елеулі оқиғалар аз емес. Мәселен, КСРО Жоғары мектеп мәселелері ҒЗИ жоспарына сәйкес, жоғары мектеп мәселелері бойынша ғылыми-әдістемелік жұмыс белсенді жүргізілді. Жоғары мектеп мәселелері ҒЗИ-мен ынтымақтастық Жоғары мектеп мәселелері ҒЗИ және оның мұрагері – КСРО Мемлекеттік білім беруді зерттеу орталығының ҒЗЖ Үйлестіру жоспарына енгізілген екі ҒЗЖ табысты жүзеге асыруға мүмкіндік берді. Ғылыми ынтымақтастық туралы шарт шеңберінде, ал жарты жылдан кейін ҒЗЖ-ның белсенді әзірлеушісі ретінде ҚазХТИ «Студенттердің өзіндік қызмет тәжірибесін дамытудың дидактикалық негіздерін әзірлеу. Оқытудың жаңа (белсенді) әдістерін дәстүрлі әдістермен ұтымды үйлестіру негізінде оқу процесін оңтайландыру әдістемесін зерттеу және әзірлеу (1981-1985 ж.ж.)» ғылыми жобасын бірлесіп орындаушы ретінде Жоғары мектеп мәселелері ҒЗИ-дың Үйлестіру жоспарына енгізілді. ҒЗЖ нәтижелері Жоғары мектеп мәселелері ҒЗИ-дың «Техникалық жоғары оқу орнындағы жалпы теориялық (оқу, ситуациялық) және арнайы пәндерді мәселелік зерделеу» атты ҒЗЖ шолу ақпаратында қорытындыланды; Білім министрлігі ҒӨК жариялаған «Аудиториялық сабақтар барысында

студенттердің өзіндік танымдық қызметін жандандырудың нысандары мен әдістері» атты әдістемелік ұсынымдарында және конференция материалдарында жарияланды.

Осы кезеңде ҚазХТИ белсенді әдістер мен ситуациялық ойындарды әзірлеу және игеру бойынша көшбасшы атанды.

Студенттердің жалпыланған пікірін қоса алғанда, әр түрлі сараптамалық топтардың сараптамалық бағалауы негізінде бақылау жүйесін құруға байланысты Жоғары мектеп мәселелері ҒЗИ-мен бірге орындалған екінші ҒЗЖ-ны атап өткен жөн. Осы «Оқытушылар мен олардың басшыларының қызметін кешенді бағалау» (1983-1988 ж.ж.) ҒЗЖ икемді және жақсы ойластырылған компьютерлік технологиясы әзірленді, оған тапсырыс беруші – КСРО Мемлекеттік білім беруді зерттеу орталығы. Бұл ретте жасалған ДЭЕМ-де ақпаратты өңдеу мен жинақтаудың компьютерлік технологиясы сый-ақымен атап өтілді. Әзірлеменің өзі, сондай-ақ ОПҚ-ны кешенді бағалаудың жекелеген компоненттерін ендіру ректордың жеке қатысуымен 70-ші жылдардың соңында басталды.

Кейінгі жылдары Зейнолла Молдахметұлы құрған команда өз жұмысын басқа ректорлармен жалғастырды. Үздік дәстүрлер сақталды және олар дамып, жетіліп отырды. Оның бірқатар ішкі жүйелері ҚазХТИ-де тәжірибелік пайдаланудан өтті, ал «Оқытушы студенттердің көзімен» әдістемесі Мемлекеттік халыққа білім беру комитетінің дипло-

мымен атап өтілді және еліміздің жоғары оқу орындарында енгізу үшін ұсынылды.

Зейнолла Молдахметұлының жетекшілігімен ЖОО ғалымдары химиялық технология салаларында көптеген зерттеулер мен сынақтар жүргізді. Оны ректор, фосфор саласы мәселесінің кешенді шешімін тапқан менеджер-стратег ретінде сипаттайтын бір мысал келтірейін.

Бұл жағдай өткен ғасырдың жетпісінші жылдары КСРО мен Қазақстанның оңтүстігінде фосфор өнеркәсібінің қарқынды дамуымен байланысты болды. Шикізат дайындау, фосфорды, фосфор қышқылын электртермиялық алу, қалдықтарды өңдеу және экологиямен байланысты мәселелер туындады. Осы ғылыми саладағы зерттеулермен айналысатын кафедралардың күш-жігерін жан-жақты біріктіру қажет болды.

Мәселені шешу үшін Зейнолла Молдахметов «Фосфор» Шымкент-өндірістік бірлестігінде фосфор өндіру мәселелерін бірлесіп шешу міндетін қойып, кафедра меңгерушілерінен ғалымдар тобын құрды. Көп ұзамай ҚазХТИ ғалымдары мырыш газының орнына электр пёштерінде мырыш оксидін қолдана отырып, термиялық фосфор қышқылын алудың жаңа әдісін ойлап тапты. Жаңа технология «Электртермиялық өндірістер технологиясы» кафедрасында сыналды, «Фосфор» ШОБ-де мақұлданды және резервтік мәртебеге ие болды.

Зейнолла Молдахметұлының ұсынысымен «Химиялық өндірістердің машиналары мен аппараттары» және «Электртермиялық өндірістердің технологиясы» кафедрасы фосфорит саласының нашарлауына байланысты көлемі ұлғаю үрдісіне ие болған фосфор шламын қайта өңдеу технологиясы мен жаңа термовакуумдық аппарат жасауға кірісті. Жұмыс «ҚазҒЗИ» Гипрофосфор институтында мақұлданды.

Қазақстанда және көршілес Орталық Азия елдерінде жұмыс берушілермен жаңа байланыстарды белсенді іздей отырып, Зейнолла Молдахметұлының кәсіби тәжірибесі ұжымның күш-жігерін жаңа ғылыми-әдістемелік және зерттеу эаоортасын құруға бағыттауға мүмкіндік берді. Бұл өнеркәсіптік кәсіпорындарды, құрылыс саласындағы компанияларды кадрлар даярлау бойынша ынтымақтастыққа тартуға мүмкіндік берді. 1977-1978 оқу жылынан бастап және одан кейінгі 15 жыл ішінде Ғылыми-әдістемелік бөлім (ҒӘБ), кейінірек ҚазХТИ 40 жылдығына орай ашылған Ғылыми-әдістемелік кабинет (ҒӘК) ғылыми зерттеулер жүргізу бастамашысы атанды, мұнда ЖОО бөлімшелеріндегі барлық оқу-ғылыми-әдістемелік жұмыс үйлестірілді.

ҒӘК ЖОО оқытушы-профессорлар құрамының ғылыми-әдістемелік жұмысын басқару, тәжірибе алмасу және педагогикалық шеберлік жетістіктері орталығына айналды. Болашақ ғалымдарды тәрбиелеу үшін студенттерге арналған ғылыми-әдістемелік зертхана және ғылыми зерттеулерді ұйымдастыру зертханасы құрылды. Бұл ретте ҒЗЖ алғашқы тақырыбы «Студенттердің өзіндік жұмысы (СӨЖ) мәселелерін зерттеу: студенттердің уақыт бюджеті және аудиториядан тыс СӨЖ басқару» болды.

Ғылыми-әдістемелік бөлім (ҒӘБ) жанынан құрылған Оқу процесін ғылыми ұйымдастыру (ОПҒҰ) зертханасында студенттердің уақыт бюджетін есептеу әдісі әзірленді, оның негізінде оқу жоспары және әр пән бойынша сабақ түрінің еңбек сыйымдылығы негізделді. Кестелерді қолдану оқу процесін ұтымды ұйымдастыруға және студенттердің ғана емес, сондай-ақ оқытушылардың жұмысын жоспарлауды жеңілдетуге мүмкіндік берді. Сондай-ақ, бірінші курс студенттерінің ЖОО-да оқуға бейімделуін жеңілдету бойынша қосымша шаралар әзірленді. ҚазХТИ-да ЭЕМ үшінші буыны орнатылды, соның арқасында ма-

мандар дайындау сапасын басқарудың кешенді жүйелері (МДСБ-КЖ) әзірленді.

Шығармашылық, аналитикалық қабілеттер, талапшылдық, өзіне деген сенімділік, стратегиялық ойлау, тіл-табысушылық, ұйымдастырушылық қабілеттер, эрудиция мен перспективалық көзқарас Зейнолла Молдахметұлына көптеген жаңалықтар енгізу үшін пікірлестер тобын құруға мүмкіндік берді.

Зейнолла Молдахметов сонымен бірге «Физикалық және коллоидтық химия» кафедрасын басқарды, студенттер мен жас ғалымдарға заттың құрылымы мен термодинамикалық есептеулерге арналған физикалық химияның ең күрделі бөлімі бойынша өзі лекция оқыды. Ол ізгілік, қарапайымдылық, жауаптылық, ұқыптылық сияқты жеке тұлғаларға тән қабілеттердің иесі еді.

Жас техника ғылымдары кандидатының болашағынан зор үміт күтуге болатынын болжай біліп, ассистент болып жұмыс істеп жүрген осы оқу орнының түлегін бірден бітіруші кафедраның меңгерушісі етіп тағайындады, бұл өндіріспен тығыз байланыс орнатуға және ғылыми зерттеулердің тиімділігін арттыруға ықпал етті. Қазіргі таңда Виктор Михайлович Шевко – техника ғылымдарының докторы, профессор, М.Әуезов атындағы ОҚУ құрметті профессоры.

Біздің қалада «Киелі одақ» туралы аңыз-әңгімелер әлі күнге дейін ел аузында. Бұл аңыз тағдыр қалауымен бастары біріккен ондаған адам туралы айтылады. Бұлар: сол кездегі ЖОО ректорлары (Сәрсембаев Мырзахан Сәрсембайұлы, Темірбеков Сәдуақас Темірбекұлы), облыстық ауыл шаруашылығы басқармасының бастығы Сасбұқаев Әділ, облыстық тұтынушылар одағының төрағасы Бекманов Махан Бекмаханұлы, «Главриссовхозстрой» бастығының орынбасары Әйменов Талха Әуелұлы, Социалистік еңбек ері, ВАСХНИЛ академигі, ҚР ҰҒА академигі Асанов Қасым

Әбуұлы және т.б. Бұл қоғамдық бірлестіктің «орталық тұлғасы» әрине, академик Зейнолла Молдахметұлы Молдахметов болды. Бұл пікірлестердің нағыз қорытпасы болатын. Жас буын өкілдері олардан көп тәлім алды, үлкен тәжірибе үйренді және оларға еліктеуге тырысты.

Академик Молдахметовтің бүкіл тұла бойынан ерекше адамгершілік пен таңғажайып байсалдылық, ақыл мен объективтілік айқын көрінетін. Барды бағалап, айналасындағы жандармен қарым-қатынасында да өз жұмысына, болашақ маман тәрбиесіне жаны ашып, асқан жауапкершілікпен қарай білетін, адал да шынайы, өз ісіне жауапты басшы болды. Ол Қазақстанда кванттық химия мектебін құрды. Онымен бірге жұмыс істеген кез-келген адам оның таңғажайып энергиясы мен харизмасын сезінуші еді. Ол өз айналасында тиімді және нәтижелі тұлғалар тобын жинайтын және оларды жоғары мақсаттарға жетуге шабыттандыратын ерекше қабілетке ие еді.

Арада қырық жылдан астам уақыт өтті, қазіргі күнде біздер олардың жеткен биіктігінен қарай отырып, ауқымды міндеттер мен оларға жету жолдарын анықтай алатын ғалым, креативті ұйымдастырушы Молдахметов Зейнолла Молдахметұлының көп қырлы талантына бас иеміз.

Мишель Монтень айтқандай: «Даналықтың ең жақсы дәлелі – адам бойында үздіксіз рухани көңіл-күйдің болуы». Үстіміздегі жылы 90 жасқа толған мерейтой иесіне ұзақ жылдар бойы біз білетін сол бір дана күйінде қалуын шын жүректен тілейміз. Мақтанамыз, бағалаймыз, үлгі тұтамыз! Зейнолла Молдахметұлына денсаулық, ырыс-береке, ұзақ ғұмыр тілейміз!

**М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің Басқарма Төрағасы-ректор
Д.П.Қожамжарова**